

ВЪНШНОИКОНОМИЧЕСКА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ. ЛИБЕРАЛИЗИРАНЕ НА ТЪРГОВИЯТА

(обзор)

Въведение

Външната търговия (и особено нарастването на износа) е един от безспорните фактори за постигане на икономически растеж и повишаване на жизненото равнище. За целите на ефективното му използване в процеса на икономическото развитие е необходимо провеждането на адекватна външнотърговска политика, насочена към либерализиране на търговията и ускоряване приобщаването на България към европейските и световните пазари. Тази политика трябва да бъде съобразена с националните възможности и да отчита тенденциите в развитието на световната икономика и търговия. Само по този начин страната може да постигне желаното активно включване в световната търговска система.

Като всяка малка страна с отворена икономика, чийто външнотърговски обмен представлява 75% от БВП, България се стреми към осъществяване на широк достъп до международните пазари. В условията на ограничен вътрешен пазар и експортно ориентирана икономика страната се нуждае от стабилна, предсказуема и основана на строги правила световна търговия, за да преодолее по-бързо трудностите на преходния период, да устои на натиска на външната конкуренция и да успее да се наложи като конкурентен износител на международните пазари. За да може националната икономика да се възползва от производствената си специализация и да се утвърди като конкурентна на международните пазари, е необходимо разработването и прилагането на търговска политика, насочена към възприемане изискванията и правилата на световната търговска система.

Прехода си към пазарна икономика България започна с една производствена структура, наследена от сключените в рамките на СИВ споразумения за специализация и коопериране. Тази производствена структура, а оттам и експортната структура, се изграждаше на основата на такива отрасли като машиностроене, химия, фармацевтика, металургия, лека промишленост (облекло, обувки, хранително-вкусови стоки), нефтопреработвателна промишленост, електроника. Развитието на експортния потенциал на страната се основаваше изцяло на споменатите споразумения, а преобладаващата част от износа беше насочена към пазарите на страните членки на СИВ. Една от целите на тези споразумения беше да се елиминира всякаква конкуренция както на отделните национални пазари, така и в рамките на региона като цяло. В тези условия въпреки отвореността на българската икономика (в края на 80-те години делът на износа в БВП е 34%) производството ѝ беше специализирано главно за износ в страните от СИВ (над 80%) и не беше съобразено с изискванията на международния пазар.

Съществуващата организация на регионално сътрудничество създаваше преференциален режим за двустранната търговия, предпазвайки я от конкуренцията на световните пазари. Този начин на търговия доведе до съществени отклонения от международните стандарти в качеството на

произвежданата продукция, а от там - и до неговото влошаване. В същото време цените на регионалния пазар на необходимите за българската икономика суровини и енергия бяха поддържани изкуствено на значително по-ниско равнище от международните, докато тези на машините и оборудването (в това число и българските) бяха сравнително високи. Търсенето на огромния съветски пазар определяше в голяма степен обема и динамиката на българската външна търговия. Това се отнасяше най-вече до износа на селскостопански стоки и хранителни продукти, както и на специализираната високо технологична продукция (електроника, електрически машини, транспортно оборудване). Друг важен фактор за развитието на търговията по това време беше осигуреният в рамките на СИВ широк достъп до необходимите финансови източници на сравнително ниска цена и изгодни условия.

С отказа от този тип регионална търговия, основана на липсата на конкуренция, изкуствено непазарно ценообразуване и осигурен невзискателен пазар, се променят насоките във външноикономическата политика на страната. От началото на преходния период търговската политика на България е насочена към разширяване на търговията с европейските страни, развитие на регионалното сътрудничество и създаване на зони за свободна търговия. В съответствие с поставените цели за изграждане на отворена пазарна икономика бяха предприети редица стъпки за либерализиране на цените и търговския режим. Най-важните от тях са членството на България в СТО, сключването на Европейското споразумение за асоцииране, присъединяването към ЦЕФТА, подписването на споразумения за свободна търговия с Турция и Македония. Тук трябва да се прибавят и всички останали двустранни и многостранни търговски споразумения, които не само формират законовата рамка за развитие на външноикономическите отношения на страната с останалия свят, но и дават възможност да се използват преимуществата от намаляването на тарифните и нетарифните бариери за подобряване достъпа до националните пазари.

Фундаменталните промени в икономическата и търговската политика, основани на приватизацията и пренасочването на износа от традиционните партньори към пазара на ЕС, премахване на държавния монопол върху външната търговия и привеждане на процеса на регулиране на търговията в съответствие с принципите на Световната търговска организация, доведоха до значително нарастване на износа през периода 1992-1995 г. Валутната и финансова криза от 1996-1997 г., както и недостатъчната стокова диференциация на износа, забавиха неговото разширяване и предизвикаха застой във външната търговия. С въвеждането на валутния борд в средата на 1997 г. се постигна макроикономическа стабилност и беше даден тласък за провеждането на радикална структурна реформа. Процесът на реструктуриране на основните експортно ориентирани производства в съчетание с външните сътресения (Азиатската и Руската финансови кризи, влошаването на конюнктурата на международните пазари, кризата в Косово) доведе до намаляване на износа през 1998-1999 г. Едва от средата на 1999 г. се наблюдава смяна на тенденцията към постепенно нарастване на износа.

1. Подобряване достъпа до чужди пазари

Протичащите процеси на глобализация предизвикват необходимостта от либерализиране на търговията посредством намаляване на митата, ограничаване

прилагането на нетарифни бариери, улесняване обмена на стоки и услуги между страните. Понастоящем външноикономическите отношения в света са до голяма степен систематизирани в рамките на различни многостранни споразумения, регионални договорености и двустранни спогодби. Строго установените правила за търговия, залегнали в тези споразумения, създават условия за предсказуемост и с това улесняват деловите среди. Освен това с тези договорености се постига по-добър достъп до пазарите на контрагентите и се осигуряват условия за нарастване на износа.

Присъединяването към европейските структури и интегрирането в изграждащата се нова общоевропейска архитектура отдавна се е превърнало в стратегическа цел за България. Тази задача предизвика радикално преструктуриране на икономическата и търговската политика на страната, изразило се в приемането и придържането към принципите и правилата на Общото споразумение за митата и търговията (ГАТТ), а в последствие - на Световната търговска организация (СТО). Основавайки своята търговска политика върху дисциплините на многостранната търговска система, България получи възможност да преговаря с Европейската общност за сключване на споразумение за асоцииране, а впоследствие - и за договаряне на пълноправно членство.

Членство в Световната търговска организация

Един от основните приоритети в областта на търговско-икономическата политика на България е участието ѝ на равноправна основа в процеса на по-нататъшна либерализация на световната търговия. Възможност за такова участие дава членството ѝ в Световната търговска организация, която осигурява общата институционална рамка за осъществяване на търговските отношения между страните членки на основата на съгласуваност на политиката в областта на търговията, валутно-финансовите отношения, взаимоотношенията и сътрудничеството с други международни организации.

Постигнатите договорености в рамките на СТО са насочени към укрепване на световната икономика, по-нататъшен растеж в търговията, инвестициите, заетостта и доходите във всички страни; установяването на ясна правна рамка за осъществяване на международната търговия; приемане на надежден механизъм за решаване на спорните въпроси; глобално намаляване на митата и отваряне на пазарите; създаване на многостранна рамка от задължителни правила за търговия с услуги, за закрила на свързаните с търговията аспекти на правата на интелектуална собственост, за търговия с такива широко разпространени и много чувствителни от гледна точка на пазара изделия като селскостопански стоки, текстил, облекло. Целта е да се ограничи протекционизма, да се либерализира в максимална степен търговията и да се стимулира глобалното икономическо сътрудничество чрез постигане на по-балансирано и интегрирано търговско партньорство в световен мащаб.

Членството на България в СТО е *законодателна основа за регулиране на икономическите ѝ отношения с останалия свят*. Преимуществовата на това членство се изразяват в разширяване на достъпа на българската експортна продукция до националните пазари на страните членки в СТО и прогресивно намаляване на тарифните и нетарифните бариери, както и в национално третиране на българските

стоки (а по-късно и на капитали, услуги и работна сила) на тези пазари. Приетите в СТО правила създават една по-открита и предсказуема среда за българските производители и износители.

Измененията във външнотърговския режим на страната са пряка последица от членството в СТО и договореностите с международните финансови институции. При премахването на редица съществуващи ограничения и при ежегодното изготвяне на Митническата тарифа на Република България се отразяват поетите задължения по отделните многостранни търговски споразумения. При формулирането на българската позиция в рамките на СТО наред с отчитане интересите на страната се вземат под внимание и позициите на основните търговски партньори на страната и предстоящото ѝ присъединяване към ЕС.

Сега предстоят преговори, посветени на **либерализацията на търговията със селскостопански стоки**. Активното участие на България в тези преговори се предопределя от нейната заинтересованост от установяването на честна и пазарно-ориентирана система на аграрна търговия. За разлика от много други страни по света производството и търговията със селскостопанска продукция у нас са поставени изцяло на пазарни принципи и сега страната няма проблеми с необходимостта от намаляване на евентуалната пазарна защита и държавна подкрепа на този толкова важен сектор. Тъй като България не прилага експортни субсидии за селскостопанската си продукция, няма да бъде трудно да приеме договорености за евентуално ограничаване на подкрепата за селското стопанство. В същото време обаче поради спецификата на преходния период, в който се намира икономиката, вероятно и в бъдеще ще се наложи прилагането на някои защитни мерки и отчитане в процеса на преговори на някои специфични проблеми на икономиките в преход.

Предстоящите преговори в рамките на Общото споразумение по **търговията с услуги (GATS)** целят постигане на по-висока степен на либерализация на търговията и ефективен пазарен достъп. Това означава разширяване на номенклатурата от услуги и разработване на дисциплини за изпълнение на ангажиментите по подобряване на пазарния достъп и осъществяване на национално третиране. Съществуващото национално законодателство в България в тази област отговаря на изискванията и не би имало никакви пречки България да се присъедини към евентуалните договорености за подобряване на достъпа до пазара на услуги.

Сега след започване на преговорите по присъединяване към ЕС при отстояване на своята позиция в процеса на предстоящите преговори в СТО, посветени на либерализацията на търговията със селскостопански стоки и търговията с услуги, България ще трябва да се присъедини към позицията на ЕС. По този начин постепенно ще се изравни равнището на нейните ангажименти в тези области с тези на ЕС, а това ще даде възможност за по-бързо затваряне на съответните глави от преговорите за присъединяване. При това предлаганите нови области за преговори: инвестиции, конкуренция, улесняване на търговията, прозрачност на държавните поръчки отдавна стоят на вниманието на ангажираните с тях институции. Идеята на ЕС за уеднаквяване на митническите процедури с цел повишаване на прозрачността при осъществяване на търговските сделки вече се прилага в България. Освен това България предоставя безмитно третиране по вноса на повечето стоки от развиващите се страни и подкрепя Всеобхватната програма на

СТО за оказване на техническа помощ в търговията с развиващите се страни. Извършената подготовка на страната за присъединяването ѝ към Споразумението по държавните поръчки е израз на готовността ѝ за поемане на задължения в областта на достъпа до пазара на държавни поръчки.

България участва в преговорите в рамките на СТО за по-нататъшна **либерализация на търговията с базови телекомуникации**. По силата на Споразумението за базовите телекомуникации от четвъртия протокол за услугите ГАТС България се задължава да либерализира обществените гласови телефонни връзки, телеграфни и телексни услуги, считано от 2003 г. Същото се отнася за цифровите и аналогови клетъчни телефони. Постигнатите договорености измениха и допълниха списъка на поетите при присъединяването към СТО задължения на Република България по търговията с услуги и са в сила, съответно от 1 февруари 1998 г. и 1 март 1999 г.

Поетите задължения в областта на **търговията с финансови услуги** предвиждат постепенно премахване на съществуващите монополни права и прилагане правилото на най-облагодетелстваната нация и национално третиране спрямо доставчиците на финансови услуги от други страни членки на СТО. На чуждестранните доставчици се дава право да създават или да разширяват своето търговско присъствие, включително и посредством придобиване на съществуващи предприятия, както и да предлагат нови финансови услуги.

Що се отнася до преговорите в областта на **свързаните с търговията аспекти на правата върху интелектуалната собственост** България не само се присъединява към постигнатите договорености, но и проявява интерес към разширяването на обхвата на защитата на географските означения така, че тя да се отнася не само за вината и спиртните напитки, но и за други стоки. Засега в рамките на Съвета на СТО по свързаните с търговията аспекти на правата върху интелектуалната собственост успешно приключиха прегледите на законодателството на България и правоприлагането в областта на интелектуалната собственост. В изпълнение на задълженията по това Споразумение се готви издаването на подзаконов нормативен акт за граничен контрол за закрила на правата върху интелектуалната собственост.

Отчитайки значението на информационните технологии за успешното развитие на икономиката и приспособяването ѝ към тенденциите в световната икономика България започна подготовка за присъединяване към Министерската декларация за **търговията с продукти на информационните технологии**, приета на първата сесия на Министерската конференция на СТО в Сингапур през 1996 г.

Правилата на Световната търговска организация предвиждат **провеждането на двустранни преговори** със страни, заявили желанието си за присъединяване. България вече започна такива преговори с Грузия, Албания, Армения, Молдова като се очаква тези преговори да дадат възможност за договаряне на подобрен и разширен достъп за традиционни експортни продукти и стоките от интерес за българския износ до пазарите на тези страни. Работи се и по подобряване достъпа на български стоки до пазара на Руската Федерация в рамките на преговорите за присъединяването ѝ към Световната търговска организация. Направени са анализи на тарифното третиране и започнаха двустранни преговори за облекчаване на митническото третиране. Преговорите ще приключат с приемането на Русия в СТО.

Като се има предвид хода на икономическите реформи и промените в законодателството в България по посока на хармонизирането му с това в ЕС, както и поетите задължения в рамките на ЦЕФТА едва ли може да се очаква предстоящите преговори по линия на СТО да създадат някакви съществени проблеми за търговията на страната. Единственото важно нещо е при поемането на конкретни ангажименти да се постигне баланс между степента на откриване на националния пазар и реалното подобряване на достъпа до чужди пазари.

Европейско споразумение

Отношенията между България и Европейския съюз на сегашния етап се определят от действието на Споразумението за асоцииране на България към ЕС, подписано на 8.3.1993 г. и влязло в сила от 1.2.1995 г. Съгласно разпоредбите на това Споразумение България и Общността се ангажират да установят **зона за свободна търговия** в рамките на преходен период от 10 години и в съответствие с нормите на ГАТТ/СТО. Предвидената асиметрия в полза на България по отношение намаляването на митата даваше възможност митата и таксите с равностоен ефект за промишлените продукти, произхождащи от България и изнасяни в Общността, да бъдат елиминирани напълно до края на 1998 г. В действителност митата за българските промишлени изделия бяха премахнати напълно още от 1.1.1998 г.

В същото време вносът на промишлени стоки с произход ЕС в България се облага по три схеми за либерализация:

- нулево мито за стоките, попадащи в първа схема на либерализация (веднага след влизане в сила на Споразумението). Тук попадат някои суровини и материали, машини и съоръжения, инструменти, торове, пластмаси, каучукови изделия и др.;

- нулево мито за стоките, попадащи във втора схема на либерализация (моторни превозни средства, някои неорганични киселини, перилни препарати, пластмасови тръби и маркучи, ленти и пластини от непорести пластмаси, цели кожи от едър рогат добитък, трикотажни платове, ръчни часовници, часовникови механизми и др.);

- 30% от базовите мита от 1.1.2000 г. за стоките, попадащи в трета схема на либерализация (медикаменти, минерални торове, химически азотни торове, естествен и синтетичен каучук, хартии и картони, облекла и обувки, феросплави, полупродукти и плоско валцувани продукти от желязо или легирани стомани, битова техника, електродвигатели и трансформатори, медицински и хирургически инструменти, мебели и др.).

Търговията със селскостопански стоки между България и ЕС се осъществява на основата на **взаимно предоставени преференциални тарифни квоти**, които осигуряват подобряване на пазарния достъп. Процесът на постепенно либерализиране на търговията с ЕС предвиждаше ежегодното разширяване на тарифните квоти за българския селскостопански износ с 5%, така че от 1.7.2000 г. за повечето продукти тези квоти да бъдат с 25-28% по-големи в сравнение с размера им за периода 1.7.1995 г. - 30.6.1997 г. С ускоряване на процеса по присъединяване на България към ЕС се откриха възможности да се преговаря за

ежегодно увеличение на квотите с 10% и непрекъснато разширяване обхвата на системата от фиксирани квоти за безмитна търговия като в нея се включват нови позиции. Вече са договорени позициите и количествата, които ще бъдат внасяни безмитно през следващите години като ЕС се ангажира да премахне субсидирането на износа в рамките на тези квоти.

Размерът на прилаганите мита възлиза на 20% от конвенционалните мита на Общността като за някои особено чувствителни за България стоки (като т.нар. "червени плодове") намалението на митата достига до 40-50% от митата, прилагани спрямо страните, ползващи се със статута на най-облагодетелствана нация (НОН). По отношение на преработените селскостопански стоки от 01.07.1997 г. Общността намалява със 7,5% годишно базовите мита за основните продукти. Преференциалните мита по вноса на селскостопански стоки с произход ЕС в България са 70% или 85% от митата НОН в рамките на количествените лимити.

В резултат на пълното премахване на митата и таксите с равностоен ефект бе *изградена зона за свободна търговия с промишлени изделия*. За чувствителните стоки като металургични продукти и текстилни изделия бе осъществена *ускорена либерализация с премахването на количествените ограничения* и митата при износ на пазара на Общността. Запазват се обаче възможностите за прилагане на т.нар. "мерки за търговска защита" (safeguards), които съгласно чл.113 на Договора за ЕО се прилагат в случай на дъмпинг или субсидии. Спрямо българския износ на селскостопански стоки в ЕС продължават да се прилагат *минимални импортни цени със сезонни ограничения, компенсационни такси* и др.

Всичко това дава отражение върху **обема на стокообмена** между България и ЕС. Разширеният достъп до пазара на Общността вследствие на подписаното Споразумение за асоцииране доведе до съществена промяна в географската структура на търговията и превръщане на европейските страни в основни търговски и инвестиционни партньори на България. За 1998 г. относителният дял на стокообмена на България със страните членки на Европейския съюз възлезе на 48,5% от общият стокообмен на страната, в това число - 51,5% от износа и 46,1% от вноса. Ако от общия внос на страната, за същият период, се изключи този на минерални горива, дялът на Европейския съюз във вноса на България нараства до 57,6%, като за определени групи стоки той е между 70% и 100%. Данните за 1999 г. сочат по-нататъшно нарастване на дела на ЕС до 51,8% от общия стокообмен на страната, в това число, вносът в България на стоки с произход Европейския съюз представлява 48,6% от общият внос, а износът на български стоки за европейският пазар представлява 52,6% от общият износ.

За периода 1992-1999 г. общият обем на взаимния стокообмен нараства близо два пъти и от 2,5 млрд. долара достига 4,7 млрд. долара. През първата половина от периода нарастването на стокообмена се дължи главно на увеличения български износ, докато за втората половина е характерно задържането на износа и изпреварващото нарастване на вноса. Така за целия период българският износ регистрира нарастване от 80%, докато вносът от ЕС - увеличение с 90%. Безспорно основен фактор за растежа на износа през периода 1992-1995 г. е либерализирането на търговията и подобряването на достъпа на българската експортна продукция до пазарите на ЕС. Например износът на черни метали бележи ръст от 224%, на химически продукти - 42,8%, на машини и инструменти - 26,2%. В същото време засилената конкуренция вследствие на създаването на

единния вътрешен пазар лиши до голяма степен българските износители и производители от възможността да се възползват от предоставените изгоди. Още повече, че ако България има някакви сравнителни преимущества, то те са в производството на стоки, които в ЕС се смятат за чувствителни и вносът им се ограничава в най-голяма степен с помощта на различни защитни мерки.

Впоследствие надделява въздействието на някои външни фактори (различни финансови и политически кризи, неблагоприятна конюнктура на международните пазари) за намаляване на българския износ. Ускоряването на процеса на реструктуриране на българската икономика в периода 1997-1999 г. действа и в двете посоки - от една страна, временно намалява износа на традиционни изделия (метали, химикали), а от друга - расте вносът на инвестиционни стоки. За тази част от периода е характерно бързото нарастване на износа на текстилни изделия, чийто дял от 19,3% през 1997 г. достига 29,2% през 1999 г. Като причина за нарасналия износ на текстилни изделия може да се посочи отпадането на квотите от началото на 1999 г.

(графика)

При износа на селскостопанска продукция влиянието на договореностите по споразумението не е така ясно изразено. Въпреки намаления размер на митата и изравнителните такси в рамките на определените количествени квоти, *относителният дял на селскостопанския износ показва тенденция на намаляване* през последните години за сметка на вноса на такива стоки от европейските страни. Ясно е, че предоставените концесии не са достатъчни за подобряване достъпа до пазара и за чувствително нарастване на износа. В много случаи *тарифните квоти остават неусвоени*, тъй като намаляването на митата и изравнителните такси се оказва недостатъчно, за да направи българските стоки конкурентоспособни и да стимулира износителите и производителите на селскостопанска продукция. Най-пълно се усвояват квотите за живи животни и месо от дребен рогат добитък, вино и необработен тютюн. При този износ обаче се прилагат различни специфични изисквания, които в много случаи играят ролята на *нетарифни ограничения* (специална маркировка на живите животни, изискване да не са ваксинирани с определени ваксини, санитарни стандарти спрямо кланиците и т.н.).

Въпреки всичко нарастването на дела на ЕС в износа на България може да се разглежда до голяма степен като израз на успешната адаптация на българското производство към изискванията на западноевропейския пазар. Неблагоприятните външни условия от последните две години (отражението на Руската и Косовската кризи върху икономиките на страните кандидатки за членство в ЕС) показаха, че икономиките, характеризиращи се с по-голяма интегрираност с пазара на ЕС и намиращи се в по-напреднал стадий на промени, демонстрират по-малка зависимост и по-слабо отражение на тези външни фактори и имат по-малко трудности в процеса на хармонизация. Що се отнася до България, събитията показаха, че *сравнително високата степен на интегрираност* не е в състояние да елиминира отрицателното въздействие на външните фактори поради все още бавно протичащите реформи.

Процесът на интеграция на България в ЕС има дълбоки последствия за икономическата ѝ политика. С Европейското споразумение се поставя началото не само на процеса на либерализация на търговията, т.е. на свободното движение на стоки, но и на постепенното установяване на свободно движение на услуги,

капитали и хора. Започването на преговорите по присъединяването на България към ЕС и откриването на главата “Външни отношения” е доказателство за *високата степен на съпоставимост на търговската политика на страната с тази на ЕС*. Прилагането на всички режими и мерки, които ЕС прилага спрямо трети страни и привеждането на търговските договори в съответствие със законодателството на ЕС вече започна и не се очакват никакви сериозни затруднения в тази област. В много отношения България до момента е достигнала по-висока степен на търговска интеграция с Европейския съюз в сравнение с някои страни-членки в периода на присъединяването им (например Гърция и Италия). В този смисъл, независимо от географската отдалеченост на България, в сравнение с останалите асоциирани страни, увеличеният стокооборот със страните-членки на Европейския съюз и отмяната на по-голяма част от тарифните и нетарифни ограничения по вноса от Европейския съюз, са показателни за *възможностите на българската икономика да се справя с конкурентния натиск*.

Европейска асоциация за свободна търговия

България е страна по многостранното споразумение за свободна търговия на страните-членки на Европейската асоциация за свободна търговия (ЕАСТ) - Швейцария, Лихтенщайн, Норвегия и Исландия. Съгласно договореностите на Споразумението, от 01.01.1998 г. вносът в ЕАСТ на промишлени стоки с произход от България е безмитен. С Постановление на Министерския съвет от 26.02.1998 г. България изравни преференциалното митническо третиране на страните от ЕС и ЕАСТ по отношение облагането на вноса на селскостопански стоки. Бяха премахнати едностранно митата по вноса на някои тарифни позиции текстилни изделия с произход от страните-членки на ЕАСТ, с оглед изравняване митническото третиране с това спрямо ЕС. Продължаващата либерализация в рамките на ЕАСТ предвижда **формирането на Зона за свободна търговия** между петте страни до 01.01.2002 г.

Делът на ЕАСТ в търговията на България е сравнително малък (1,3-1,5% от стокообмена). През последните четири години след присъединяването на Австрия, Швеция и Финландия към ЕС стокообменът между България и страните от ЕАСТ се задържа на сравнително постоянно равнище с незначителни отклонения през отделните години. До 1998 г. износът следва тенденция на постепенно намаляване, а вносът - на увеличаване. През 1999 г. обаче тенденцията се сменя и износът бележи нарастване от 68%, докато вносът намалява.

Централноевропейско споразумение за свободна търговия

На 17 юли 1998 г. България подписа Споразумение за присъединяване към Централноевропейското споразумение за свободна търговия. Страните се ангажират в рамките на преходния период постепенно да премахнат всички вносни и износни мита, таксите с равностоен ефект, както и количествените ограничения и мерките с равностоен ефект и да не въвеждат нови такива във взаимната си търговия. Изпълнението на този ангажимент по отношение на конкретните стоки и срокове за премахване на митата се договаря на двустранна основа.

От 1 януари 1999 г. **митата** на повече от 80% от търгуваните промишлени стоки бяха премахнати. Митата за останалите стоки ще бъдат премахнати постепенно като ставките се движат между 25 и 60% от базовите мита. От 1 януари 2002 г. търговията с промишлени стоки между страните-членки ще стане напълно безмитна. В областта на търговията със селскостопански стоки Споразумението предвижда формиране на три групи стоки: - стоки с нулеви мита; - стоки, търгувани с намалени единни мита; - стоки, за които страните двустранно си предоставят **концесии**. Подписан беше и Допълнителен протокол към Споразумението за ЦЕФТА, отнасящ се до дефиницията на понятието “стоки с произход” и методите на административно сътрудничество.

Страните от ЦЕФТА са традиционни партньори на България, които обаче през последните години загубиха част от позициите си в българската външна търговия. Делът им през отделните години варира между 4 и 5,5% от общия стокообмен на България като динамиката и тенденциите в развитието на износа и вноса са различни. Делът на страните от ЦЕФТА в българския износ през последните две-три години бележи непрекъснато намаление (до 4,3% през 1999 г.) за сметка на този при вноса, който расте непрекъснато и вече е 6,4%. Анализите показват, че през по-голямата част от десетгодишния период на този пазар се реализират най-добри условия на търговия при износа на селскостопанска продукция, хранителни стоки, изделия на химическата промишленост, машини, транспортни съоръжения.

Сходните трудности, които изпитват страните по време на преходния период във връзка с адаптирането си към условията на свободна конкуренция на пазара, ги принуждават едновременно с либерализирането на търговията да предприемат идентични защитни мерки при вноса на чувствителни стоки (селскостопански стоки, металургични продукти, текстил, конфекция, хартия). Това са стоки, на които всички тези страни са традиционни производители и бързото освобождаване на търговията би се отразило зле на производството и вътрешния им пазар.

(графика)

За България търговията със страните от ЦЕФТА има относително по-малко значение в сравнение с това за страните-учредителки. В средносрочен план *динамизирането на търговията ще бъде в зависимост от темпа на реструктуриране* и преодоляване на паралелните структури, наследени от периода до 1990 г. Същевременно почти всички стоки, в т.ч. и промишлените изделия, за които митата падат, имат безмитен достъп и до пазара на ЕС по силата на договора за асоциирано членство. Пазарът на ЕС е с по-голяма поглъщателна способност и е по-атрактивен, което е важен фактор за териториалното разпределение на търговията.

Очакваше се, че с влизането в сила на споразумението за присъединяване на България към ЦЕФТА ще се получи известен тласък на взаимната търговия. Действително беше постигнато *нарастване на обема на стокообмена, главно за сметка на вноса от ЦЕФТА*. Намаляването или отпадането на митата при вноса на някои български промишлени изделия подобри достъпа до пазара и премахна дискриминацията спрямо тях в сравнение с другите източноевропейски изделия, но не доведе автоматично до значително нарастване на търсенето на българска продукция. Това се дължи на различните експортни потенциали в резултат на

различната скорост на възстановяване на националните икономики, на изоставащия темп на реформите в България в сравнение с другите страни от ЦЕФТА. Още веднъж се потвърждава значението на структурното преустройство за динамизирането на търговията.

Въпреки всичко не може да се пренебрегва фактът, че присъединяването на България към ЦЕФТА ѝ осигури свободен достъп до един 100-милионен пазар, както и възможност за предприемане на координирани действия и съвместни изяви по отношение на трети страни, участие в редица важни международни икономически организации. Всичко това в крайна сметка ще допринесе за *сближаване на позициите на асоциираните към ЕС страни в европейския интеграционен процес*. Отчитайки факта, че България става част от едно по-голямо пазарно пространство, може да се очаква значително повишаване на инвеститорския интерес.

Зони за свободна търговия

Страните от Югоизточна Европа заемат важно място в българската външна търговия не само предвид на относителния си дял (17-18%), но и на реализираните значителни положителни салда за България. Това са традиционни партньори на България и успешното развитие на търговско-икономическото сътрудничество се определя от влиянието на редица благоприятни фактори като общите граници, близките до голяма степен проблеми в социално-икономическото развитие, географското разположение, което обуславя възможностите за осъществяване на мащабни инфраструктурни проекти и т.н. Същевременно обаче по-голямата част от търговските връзки на страните от региона продължава да бъде ориентирана към държави, разположени извън региона. Необходимостта от преодоляване последиците от Косовската криза и прилагането на Пакта за стабилност създават благоприятни предпоставки за активизиране и либерализиране на двустранните търговско-икономически връзки в региона. *България стана инициатор за създаване на зони за свободна търговия с партньорите си от Югоизточна Европа.*

◊ На 11 юли 1998 г. България подписа споразумение за създаване на зона за свободна търговия с **Турция**. Споразумението е ратифицирано от Народното Събрание на Република България на 16 септември 1998 г. и от Парламента на Република Турция на 27 юли 1998 г. С влизане в сила на Споразумението на 1 януари 1999 г. 90% от българския износ на промишлени стоки за Турция стана безмитен. Двете страни поеха ангажимент да либерализират напълно търговията с промишлени стоки до 01.01.2002 г. По отношение на търговията със селскостопански стоки двете страни се съгласиха постепенно да намаляват митата в рамките на договорени тарифни квоти.

През първата година от действието на Споразумението очакваният положителен ефект не беше постигнат. Не се реализира значително нарастване на стокообмена, но и задържането му на равнището от предишната година (около 455 млн. долара) при общ спад на стокообмена вече е успех. За **високата степен на либерализация на пазара** говори бързото нарастване на вноса на турска продукция в България (с 30%). Българските износители обаче реагират по-бавно и все още не са оползотворили благоприятните възможности, разкривани от влязлото

в сила Споразумение. Настъпилото оживление в българския износ през третото тримесечие на 1999 г. дава основание да се смята, че тенденцията ще продължи и през 2000 г. ще бъдат реализирани по-големи обеми.

(графика)

◇ На 13.10.1999 г. бе подписано Споразумение за свободна търговия между България и **Македония**, което се прилага от 1.1.2000 г. и предвижда изграждането на зона за свободна търговия между двете страни до 1.1.2005 г. Вярно е, че стокообменът между двете страни е сравнително ограничен по обем (около 130 млн. долара, 1,5% от стокообмена), но либерализирането на двустранната търговия ще даде възможност за неговото бързо увеличаване. Македония започва да се превръща във важен партньор за България – износът през 1999 г. показва нарастване с повече от 30%, а вносът на някои селскостопански суровини се оказва от голямо значение за производството на редица хранително-вкусови стоки.

Всичко това дава основание да се смята, че *активната външнотърговска политика, насочена към създаване на зони за свободна търговия на двустранна основа* с оглед премахване на всички нетарифни пречки и разширяване на търговията, е ход в правилната посока. Преговорите за създаването на зони за свободна търговия с други балкански страни все още са на етапа на експертното проучване в очакване да получат по-нататъшно съществено развитие.

Усилено се работи по подготовката на Споразумения за свободна търговия с други страни извън региона – Израел, Мароко, Литва, Латвия, Естония. Вероятно още до края на тази година ще бъде ратифицирано споразумението с Израел, така че да може да влезе в сила от началото на 2001 г.

2. Либерализация на търговията в България

Ценова либерализация

През последните 10 години политиката на България в областта на контрола върху цените претърпя значителни промени. От самото начало на преходния период икономическата политика на страната е насочена към отказ от административен контрол и **свободно формиране на цените от пазара**. Първата стъпка в това отношение беше да се премахне така наречената “система на контрактни цени”, както и контрола върху цените на дребно. В резултат на настъпили неравновесия на вътрешния пазар този процес на постепенна либерализация се забави в периода 1995-1996 г.

В съответствие с програма България 2001 за въвеждане на пазарни принципи и стимулиране на конкуренцията и в изпълнение на поетите ангажименти към МВФ и Световната банка от 1 юли 1997 г. бяха премахнати задължителните норми на рентабилност и търговска надценка за основните хранителни стоки и бе въведен механизъм за свободно договаряне на цени между производители, търговци и потребители. Премахна се държавното регулиране върху цените на течните горива.

Постепенното либерализиране на цените и отпадане на по-късен етап на ограниченията в търговията със селскостопанска продукция доведоха до

изравняване на вътрешните с международните цени и тяхното пазарно определяне в съответствие с търсенето и предлагането. Всичко това съдейства за преодоляване на наличните неравновесия на пазара и за тяхното предотвратяване в бъдеще, както и за постигане на реална конкурентоспособност на продукцията. Проведената мащабна ценова либерализация дава основание да се твърди, че понастоящем цените в България се формират свободно на базата на равновесието между търсенето и предлагането.

Сега *държавното регулиране на цените на стоките и услугите е ограничено до отраслите и дейностите с характер на естествени монополи*, като стремежът е цените да покриват разходите, свързани с производството и минимална норма на печалба. Понастоящем администрирани от държавата цени се прилагат само спрямо електроенергията, въглищата, централното отопление, газоснабдяването, телефонните и пощенските услуги, цигарите. При лекарствата се прилага режим на частичен контрол чрез наблюдение и ограничение върху размера на максималната търговска надбавка. На 3 юли 1999 г. беше отменен Законът за цените, който представляваше законовата основа за намеса на държавата при формирането на цените и с това се осигури свободно определяне на пазарна основа на цените на всички стоки, с изключение на изброените по-горе.

Относителното тегло на фиксираните цени в потребителската кошница е 14% и е съпоставимо с това за развитите пазарни икономики и страните от първата група за присъединяване към ЕС. При това в много функциониращи пазарни икономики административната намеса в ценообразуването се осъществява чрез диверсификация на ставките за **данък добавена стойност (ДДС)**. В България от 1.1.1999 г. отпадна освобождаването от ДДС на 6 вида хранителни стоки и сега всички стоки (с изключение на лекарствата) се облагат с единна ставка от 20%. *Изравняването и унифицирането на ставките премахва административното влияние върху цените и е важен елемент от ценовата либерализация.* Регулиращ орган в областта на търговията е новосъздадената Държавна комисия по стоковите борси и тържищата.

Предприетите досега мерки в областта на либерализирането на цените дадоха основание на експертите от ЕБВР да заключат, че е постигнат “значителен напредък” в това отношение¹.

По-нататъшното държавно регулиране в областта на вътрешния пазар намира израз в *стимулиране на конкуренцията и определяне на ясни правила за търговска дейност*. Провежданата политика в областта на конкуренцията е насочена към пълно съвместяване на българските закони и подзаконови актове със законодателството на ЕС. **Законът за защита на конкуренцията**, приет през май 1998 г., определя ролята и прерогативите на Комисията за защита на конкуренцията, както и ефективното координиране на дейността ѝ с тази на другите държавни органи. Както посочват експертите на Световната банка в своя преглед на икономическата програма на България от април 1999 г.: “Законът за защита на конкуренцията регулира случаите на злоупотреба с монополно положение, контролира концентрацията на стопанска дейност в ръцете на свързани групи, забранява нелоялната конкуренция, определя правилата за защита на

¹ EBRD Transition Report 1999, p.202

авторските права и очертава границите на държавната намеса при нарушаване на закона.”²

От 3 юли 1999 г. влезе в сила **Закон за защита на потребителите и за правилата за търговия**, с който се гарантират правата и икономическите интереси на потребителите, слага се ред на пазара и се създава съвместима с европейските норми рамка на регулиране на стандартите на поведение на стопанските субекти, която да съдейства за подобряване на тяхната конкурентоспособност. С този закон се отмениха два действащи до този момент закона - Закон за цените и Закон за борба със спекулата. Подготвени са проектите за два нови закона: Закон за изменение и допълнение на Закона за тютюна и тютюневите изделия, който предвижда премахване на забраната за износ на промишлено непреработен тютюн, и Закон за държавните резерви и военновременните запаси, с който ще бъде либерализиран режима в тази област.

В изпълнение на задачата за изграждане на функционираща пазарна икономика бяха предприети стъпки за *либерализиране на пазара на енергия, телекомуникационни и транспортни услуги*. Приети са съответни закони (Закон за далекосъобщенията, Закон за енергетиката и енергийната ефективност), с които се предвиждат конкретни срокове за постигане на пълна либерализация и на тези пазари. В тези случаи търговската либерализация е призвана да създаде и развие вътрешната конкуренция, тъй като е по-лесна за осъществяване и може да бъде постигната в по-кратък срок, отколкото цялостното реструктуриране на националните монополи.

Външнотърговски режим

Провежданата *митническа и търговска политика* посредством прилаганите външнотърговски режим и митническа тарифа представлява част от цялостното реструктуриране на икономиката на страната, с което се цели постигане на икономическа стабилност и развитие. В този смисъл осъществените промени във външнотърговския режим на страната съответстваха на основните икономически пропорции в националното стопанство и цялостната концепция за развитие на българския пазар на определен етап. Прилаган в неразривна връзка с останалите икономически регулатори, той трябваше да създава условия за конкурентно производство в страната. Мерките, предприемани чрез външнотърговския режим на отделни етапи, бяха икономически целесъобразни и обосновани с анализи, разчети и прогнози за очаквани краткосрочни и дългосрочни резултати. Задачата им беше да *осигурят баланс между необходимостта от запазване определено равнище на заетост и доходи, от една страна, и повишаване на националната конкурентоспособност на основата на отвореност на икономиката към прякото въздействие на глобалната конкуренция, от друга*.

Либерализирането на външната търговия е едно от завоеванията на пазарната реформа в България. Това беше дълъг процес на непрекъснато променяне на външнотърговския режим в посока **намаляване на рестрикциите и редукция на количествените ограничения**. Промените в условията на вътрешния пазар налагаха да се правят промени в режима на годишна база.

² Republic of Bulgaria: Recent Developments and a Review of the Economic Program. World Bank,

До 1998 г. се прилагаше въвеждането на временни промени в тарифните ставки в зависимост от възникването на дефицити или излишъци на определени стоки. С цел ограничаване на инфлационните процеси и облекчаване на вноса бяха отменени забраната за износ на зърнени и маслодайни култури и техните производни и за тях се въведеха регистрационен режим и експортни такси, които бяха прогресивно намалявани. Определен беше контингент за безмитен внос на инсектициди и фунгициди за горското стопанство, както и на яйца, сирене и сухо мляко за производствени цели. До края на 1997 г. беше намалена временно ставката на митото при внос на прясно или охладено месо от едър рогат добитък и на прясно, охладено или замразено свинско и пилешко месо.

Благодарение на тези мерки бе постигнато стабилизиране на вътрешния пазар на селскостопански продукти и в основни линии бяха овладяни проинфлационните процеси. В съответствие с ангажиментите към МВФ и Световната банка през 1998 г. бяха премахнати временно въведените експортни такси за слънчоглед и олио и за обработен дървен материал, а от 1.1.1999 г. и тези за живи животни, кожи, вълна, хартиени отпадъци, метален скрап и метални изделия. С това бяха премахнати всякакви количествени ограничения и забрани при износа на земеделски стоки и България направи съществени стъпки към по-нататъшно либерализиране на външната търговия.

Считано от 1.1.2000 г. *не се прилагат никакви експортни такси при износа.* От началото на 1999 г. *отпадна и прилагането на временна импортна такса.* България не прилага количествени ограничения при вноса и износа. Когато според международните споразумения България трябва да прилага квоти, се използва режим на неавтоматично лицензиране при сделките със стоки в рамките на тези квоти. По отношение на **нетарифните мерки** също е отбелязан значителен напредък. Прилаганите понастоящем забрани за износ и внос се основават на закон, международен договор или специален акт на правителството. Прилаганият **регистрационен режим** при износа и вноса е изключително с цел наблюдение на търговията с основни стоки. Обхватът на стоките, включени в този режим, е значително редуциран. **Разрешителният режим** по износа и вноса и транзитното преминаване се основава изключително на съображения за опазване на обществения морал, обществен ред и обществената сигурност, за закрила живота и здравето на хората, животните и растенията, за закрила на националните богатства с художествена, историческа или архитектурна стойност. Усъвършенствана е процедурата по издаване на удостоверения като е съкратен периода (до два дни) и е намален до минимум броя на оторизираните органи

От 01.01.2000 г. бяха направени *нови облекчения във външнотърговския режим* на страната. Поради отпаднали законови основания от разрешителен на регистрационен режим преминаха сделките за внос и износ на благородни метали и скъпоценни камъни и за износ на необработен дървен материал и дърва за огрев. Значително се намали кръгът от стоки, сделките с които подлежат на регистрационен режим. Вече не се регистрират външнотърговските сделки при вноса и износа на въглища и кокс, течни горива, черни и цветни метали и сплавите от тях; внос на нефт, минерален терпентин, смазочни масла и природен газ; износ и реекспорт на текстил и текстилни изделия; износ на готови лекарствени форми, компютърен софтуер на CD ROM, аудио- и видеоносители със запис.

След направения неотдавна преглед на законовите и подзаконовите актове в нормативната уредба на страната, свързани с разрешителните и регистрационните режими бяха *отменени редица разрешителни режими*. Макар че по-голямата част от тях не се отнасят пряко до търговията, с тях се цели подобряване на бизнес климата. Всички настъпили изменения в законовите и подзаконовите нормативни актове ще бъдат отразени в Постановлението за мерките на търговската политика, свързани с вноса и износа. Предстои анализирането и премахването на още около 100 разрешителни и лицензионни режими. Това ще позволи да бъде регламентиран *либерален и с постоянен характер външнотърговски режим*, което ще доведе до създаване на благоприятен в дългосрочен план бизнес-климат в страната. В резултат на всички тези промени кръгът от стоки, за които се прилагат нетарифни мерки на търговската политика (като разрешителен и регистрационен режим) вече е силно ограничен.

Постепенното премахване на регистрационния режим, който се прилагаше за статистически цели, ще бъде компенсирано отчасти с изграждането на интегрирана система за обработка на митническа статистическа информация, което ще позволи своевременно да се следят търговските потоци на чувствителни за вътрешния пазар стоки. Неотдавна беше пуснат в експлоатация първият етап от изгражданата **интегрирана митническа информационна система**. До края на годината системата ще обхване 90% от митническия документооборот, а до края на 2002 г. ще бъдат обхванати всичките 120 митнически бюра в България, с което ще приключи компютризацията на митническото обслужване.

Всички направени през последните три години промени във външнотърговския режим на страната са важна предпоставка за регламентиране и либерализиране на външната търговия и се очаква да изиграят значима роля за засилване на инвестиционния интерес към България, да допринесат за повишаване на ефективността на производството и конкурентоспособността на българските стоки, за подобряване на достъпа им до чуждите пазари и като цяло за стимулиране на икономическия растеж.

Митническа тарифа

Прилагането на либерален и стабилен външнотърговски режим е свързано с превръщането на Митническата тарифа в основен инструмент на търговската политика. Митническата тарифа на България се основана на Хармонизираната система за описание и кодиране на стоките, приета от Съвета за митническо сътрудничество в Брюксел. Тя е двуколонна: първата колона съдържа митата, които се прилагат спрямо вноса от страните, на които България дава статут на най-облагодетелствана нация, а втората се отнася до страните с преференциално третиране съобразно общата система от преференции на ЮНКТАД. Прилагането на намалени мита в рамките на определени квоти става съобразно поетите от страната задължения по линия на СТО. В специално приложение се публикуват намаленията на митата в търговията със страните, с които България има споразумения за свободна търговия (ЕС, ЕАСТ, ЦЕФТА, Турция, Македония).

Беше приет нов **Закон за митниците**, с който се стандартизира митническата тарифа, реструктурира се митническият режим и се регулират митническите процедури. Целта на закона е да се създаде такъв митнически кодекс,

който да е съобразен с този на ЕС, както и да се опростят изискванията по отношение на декларирането и обработването на стоките. Заключение на Европейската комисия в доклада ѝ за напредъка на страната по пътя към присъединяване е, че новият български Закон за митниците и разпоредбите за прилагането му, влезли в сила през януари 1999 г., са изградени по образеца на достиженията на правото на ЕО. "В по-голямата си част законодателството е идентично с Митническия кодекс на Общността като са предвидени по-нататъшни поправки за постигане на пълно съответствие."³

Митническият режим беше опростен и митническата тежест намалена с намаляване броя на митническите забрани, дисперсията в ставките и размера на отделните ставки. Смята се, че мерките, включени в Митническата тарифа, са изчерпателни, предвидими, предсказуеми и са насочени към постигане на стабилна и предсказуема търговска политика. В съответствие с поетите ангажименти по тригодишното споразумение с МВФ и задълженията ни като страна членка на СТО продължава ежегодното намаляване на средноаритметичната ставка за третиране "най-облагодетелствана нация", както и на максималната ставка на митата.

От началото на 2000 г. **средноаритметичната ставка** за третиране "най-облагодетелствана нация" е 13,88% (при 15,2% през 1999 г. и 17,85% през 1998 г.), в т.ч. за промишлени стоки - 10,99% (при съответно 12,56% и 15,25% за предишните две години) и за селскостопански - 24,00% (при съответно 24,61% и 27,31%). Когато се оценява общото равнище на митническо облагане, не трябва да се забравя, че промишлените стоки заемат около 90% от вноса на страната, докато на селскостопанските се падат едва 10%. Максималната ставка понастоящем е 30% за промишлени стоки и 74% за селскостопански. Броят на тарифните ставки е сведен до 25.

С **максимално мито** се облагат онези промишлени стоки, които се произвеждат в България (осветителни тела, мебели, стъкларски и керамични изделия, порцелан, текстил, обувки, перилни препарати, хартия). Това са около 10% от позициите. В същото време близо 16% от позициите са с **нулева ставка**. В тази група са включени енергоизточници, суровини и материали, лекарствени средства, компютри, телекомуникационно оборудване. С **минимално мито** от 5% се облагат 18,3% от позициите по вноса на промишлени стоки, с 10% - 23,3% от позициите и с 15% мито - 15,5% от позициите.

В съответствие със задълженията, произтичащи от Европейското споразумение, митата при вноса от ЕС бяха намалени съществено. Понастоящем по-голямата част от промишления внос е безмитен при непрекъснато растяща търговия с Общността. Намаляването на митата е съобразено с ангажиментите на страната по сключените с ЕАСТ, ЦЕФТА, СТО и др. споразумения. Така средната ставка за промишлени стоки за страните от ЕС от началото на 2000 г. е 2,09%, за тези от ЕАСТ - 2,08%, за Турция - 1,97%, за Унгария - 0,92%, за Полша - 0,08%, за Румъния - 0,01%, за Македония - 4,98%. *Вносът на промишлени стоки от Чехия, Словакия и Словения е безмитен.*

Преференциални вносни мита (средно равнище)

³ 1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession, p.53

	ЕС	ЕАСТ	Полша	Унгария	Турция	Македония
Минерални продукти	2.98	2.98	3.82	1.41	3.21	8.52
Химически продукти	1.49	1.47	0.17	0.42	1.48	3.07
Пластмаси и изделия	1.61	1.61	0.23	1.19	2.23	3.76
Кожи и кожухарски изделия	1.92	1.92	0.00	0.41	2.27	4.12
Дървен материал и изделия	3.73	3.73	0.00	1.63	3.29	7.54
Текстил и текстилни изделия	2.82	2.82	0.00	1.45	3.02	8.47
Обувки	5.20	5.20	0.00	1.72	4.02	12.21
Черни метали	1.75	1.75	0.06	1.25	1.85	6.14
Цветни метали	1.92	1.92	0.00	0.30	0.99	3.67
Машини	2.15	2.15	0.04	0.59	1.74	4.49
Транспортно оборудване	1.33	1.32	0.47	1.17	1.19	5.80

Средно претегленото мито на база вноса за първото полугодие на 1999 г. (без да се отчитат преференциите) е 8,56% (7,05% за промишлените стоки и 24,3% за селскостопанските стоки). Ако се отчетат и преференциите по различните споразумения за свободна търговия, средно претегленото мито става още по-ниско, тъй като 60% от търговията се осъществява със страни, с които България има сключени такива споразумения.

Бъдещата политика на правителството е насочена към *по-нататъшно намаляване на размера на митническите ставки по отделни тарифни позиции като едновременно с това се намалява и диференциацията на митата по отделни групи стоки*. Обсъждат се възможностите стоките, нямащи стратегически характер за производството, но обект на външнотърговския режим и стоките, които продължително време са били освобождавани от мито по вноса, да бъдат включени с нулеви или намалени мита в Митническата тарифа и приложенията към нея. С оглед създаване на благоприятни условия за реструктуриране на българската икономика се обмисля по-нататъшното намаляване на митата при вноса на продукти и суровини, които нямат местен аналог. Работи се за по-голямо информационно обезпечаване на стопанските субекти с цел те да могат да се възползват от възможностите на преференциалния внос. Това ще създаде предпоставки за по-голяма стабилност и предсказуемост на външнотърговския режим, както и за отстраняване на субективизма, свързан с прилагането му.

В последния Доклад на Европейската комисия за напредъка на България по присъединяването ѝ към ЕС процесът на либерализация, довел до намаляване на изискванията за издаване на лицензи и премахване на всички экспортни квоти, както и прогресът в областта на хармонизацията на митническото законодателство, се оценяват като успешни. Обръща се внимание обаче на факта, че *България все още няма външнотърговска стратегия и цялостна ефективна политика за отваряне на икономиката*, която да спомогне за намиране на оптималното съотношение между протекционизъм и либерализация, за постигане на положителен ефект от балансираността на вътрешното и външното равновесие.

Режим на чуждите инвестиции

Притокът на чуждестранни инвестиции стимулира изграждането на функционираща пазарна икономика и осигурява нейното успешно развитие. *Насърчаването на чуждестранните инвестиции е един от приоритетите на*

външноикономическата политика на страната. Общо за периода 1992-1999 г. в България са влезли преки чуждестранни инвестиции на обща стойност 2778,2 млн. долара. Само за последните три години са привлечени инвестиции на стойност 2011,5 млн. долара, което е 72,4% от общия приток на преки чуждестранни инвестиции за последните осем години (от 1992 г.). Значителна част от тези инвестиции са реализирани чрез приватизация (877 млн. долара). По-голямата част обаче са постъпили като инвестиции “на зелено” (нови предприятия) и като допълнителни инвестиции в предприятия с чуждестранно участие (985 млн. долара)⁴. Експертите смятат, че това е положително явление, тъй като тази категория (заедно с инвестициите в инфраструктурни обекти) ще бъде основният канал за приток на чуждестранни инвестиции в близко бъдеще. Очаква се 2000 г. да бъде последната година, през която ще има съществен приток на инвестиции чрез приватизация. Като негативно явление трябва да се отбележи намаляването на притока на инвестиции чрез капиталовия пазар през 1999 г.

България има *един от най-либералните закони за чуждите инвестиции* в региона. Той беше приет през 1997 г. и в последствие допълнен и изменен през 1998 г., с което беше създаден благоприятен инвестиционен климат в България. Законът дава право на национално третиране на чуждите инвеститори, гарантира даването на компенсация в случай на експроприация и позволява репатрирането на печалбата. Няма ограничения за размера на чуждото участие във фирмите. Не се осъществява контрол върху валутата, с която разполагат. Чуждите компании имат право да откриват депозитни сметки в твърда валута и в български левове. На чуждестранните компании, регистрирани в България, се разрешава закупуването и притежаването на промишлени и земеделски земи. Освен това законът предвижда приоритет на международните договори, гаранция срещу последващи по-неблагоприятни изменения в законодателството и стриктно прилагане на принципа на най-облагодетелстваната нация, както и принципа на недискриминация, установени в двустранните договори за насърчаване и закрила на чуждестранните инвестиции.

Създаден е **Консултативен съвет за чуждестранни инвестиции и финансиране**, който обсъжда политиката за насърчаване и привличане на чуждестранни инвестиции, набелязва мерки за усъвършенстване на правната уредба с оглед подобряване на инвестиционния климат в страната, обсъжда проекти на национални и отраслови програми за привличане на чуждестранни инвестиции. Създадена е и **Консултантска служба за чуждестранни инвестиции (FIAS)**, съвместен орган на Международната финансова корпорация и Световната банка. През 1999 г. тя предприе проучване на административните бариери пред инвестирането в България и изготви доклад, който подробно изследва режима на установяване в страната, в това число разрешенията за работа на чужденци, различните видове първоначални регистрации при установяване на дружество в България, режима на придобиване на земя, благоустрояването на терена, условията за извършване на стопанска дейност, в това число процедурите за внос и износ, прилагането на стандартите, валутния контрол, отчитането на дружествата за статистически цели. Предстои разработване на план за действие с оглед *намаляването на административните пречки пред инвестициите в България.*

⁴ По данни на Агенцията за чужди инвестиции

Като причини за недостатъчния обем на чуждите инвестиции в България наред с нестабилността в региона обикновено се изтъкват: забавянето на приватизацията на някои големи структуроопределящи предприятия, недостатъчно развития капиталов пазар, честите промени в законодателството в резултат на усилията за хармонизирането му с европейските и международните стандарти, наличието на бюрократични процедури, затрудняващи и забавящи осъществяването на инвестиционните проекти, ограничената покупателна способност на населението, наличието все още на елементи на нелоялна конкуренция, ширещата се корупция и т.н.

В Закона е записано изрично, че интелектуалната собственост и ценните книжа се признават за чужда инвестиция. *Законодателството в областта на защитата на интелектуалната собственост* беше променено и модернизирано. Със съвременните си закони в областта на патентите и авторските права и предвидените санкции при тяхното нарушаване българското законодателство в областта на интелектуалното право вече е *почти напълно адекватно с европейското*. България е член на Световната организация за интелектуална собственост и е сложила подписа си под редица спогодби: Парижката конвенция за защита на интелектуалната собственост, Мадридското споразумение за международна класификация и регистрация на търговските марки, Договора за сътрудничество в областта на патентите, Световната конвенция за авторските права и др. При присъединяването си към СТО България се съгласи да прилага Споразумението по търговските аспекти на правата на интелектуална собственост (TRIPS) без преходен период.

Част от процеса на насърчаване на чуждите инвестиции е работата по сключване на **договори за взаимна защита и насърчаване на инвестициите**. Досега са ратифицирани, подписани и подготвени за подпис договори за взаимно насърчаване и защита на инвестициите с редица страни. Подписани са и редица Спогодби, Съглашения, Меморандуми за сътрудничество, Споразумения за техническо и финансово сътрудничество, които подпомагат процеса на привличане на чуждестранни инвестиции в страната.

Заклучение

Анализът на степента на ценовата и търговска либерализация показва, че в България съществува пазарно равновесие между търсенето и предлагането и в много отношения либерализацията надхвърля нивото, характерно за страните от първата вълна за присъединяване към ЕС. Вярно е, че страните от Централна Европа и Прибалтика освободиха цените на вътрешния пазар и премахнаха държавните поръчки, либерализираха външната търговия и достъпа до валута още на един по-ранен етап от прехода. За разлика от тях, в България процесът на търговска либерализация (както впрочем и в по-голямата част от бившите съветски републики) протича по-неравномерно.⁵ Поради възникването на временни затруднения и дисбаланси на вътрешния пазар страната беше принудена в отделни моменти да отстъпи от последователното и неотстъпно провеждане на реформите.

⁵ EBRD Transition Report 1999, p.30

През последните три години обаче равнището на либерализация беше изцяло възстановено и общото заключение на ЕБВР е, че е *постигнат съществен напредък в либерализирането на търговския и валутния режим* и оценката на банката за степента на либерализация в страната е сред най-високите (4+). Нещо повече, чуждите инвеститори в България, обединени от БИБА (Българска международна бизнес асоциация), в своята “Бяла книга за чуждите инвестиции - 1999” заключават, че: “Българският пазар е “свободен пазар” във всякакъв смисъл на този термин. За съжаление това означава също, че този пазар е открит за “дъмпинг” и “нелоялна” конкуренция от страна на субсидирани стоки ... България трябва да разработи стратегия за защита на местния пазар от такава практика, която се нарича “дъмпинг”.”⁶

Постепенната либерализация на вноса е призвана да оказва стимулиращ ефект върху развитието на вътрешния пазар чрез допускането на повече външна конкуренция, която да въздейства ефективно върху монополизма на вътрешните производители. Благоприятният ефект от либерализацията на търговията се изразява в понижаването на цените на стоките, търгувани на пазари, а оттам - и в повишаване на покупателната способност на потребителите. Засиленото присъствие на чужди фирми ускорява процеса на реструктуриране на националната икономика като спомага за по-бързото излизане от пазара на нежизнеспособните производства и пренасочване на наличните ресурси към по-ефективна дейност. В същото време обаче външнотърговската политика и структурата на митническата тарифа трябва да отговарят на нуждите на националната икономика и местното производство и да осигуряват надеждна защита от нелоялни търговски практики.

В заключение може да се каже, че в областта на вътрешния пазар, външната търговия, многостранното и двустранното външноикономическо сътрудничество България следва пътя на създаване на ясни правила в търговията за постигане на стабилност и предсказуемост на вътрешния пазар и нарастване на конкурентния износ чрез стимулиране на конкуренцията, намаляване на бариерите в търговията, защита на потребителите, ограничаване на незаконната търговия и стимулиране на износа. Постигната е висока степен на либерализация на търговията. Приети се необходимите закони за защита на конкуренцията и на потребителите и за правилата за търговия, регламентиращи широк кръг проблеми, свързани с *изграждането на националния пазар като бъдеща част от единния вътрешен пазар на ЕС*. Прилагането на стабилен и либерален външнотърговски режим има за цел стимулиране на външната търговия, засилване на инвестиционния интерес към България, повишаване ефективността на производството и конкурентността на българската продукция, подобряване на достъпа ѝ до чуждите пазари и като цяло постигане на траен икономически растеж.

⁶ BIBA White Paper on Foreign Investment, 1999, p.80